

Christian 4. mark-stykker med hofteportræt

På hjemmesiden over danske mønter danskmoent.dk (Niels J. Jensen og Mogens Skjoldager) er jeg medtaget i persongalleriet, og jeg er knyttet til en stavefejlsvariant (ikke eksisterende) af Christian III's Mark 1614 slået af Casper Flemming (Figur 1). Med denne kobling af mig til Christian III's meget karakteristiske og kun fra denne konge kendte mark-type med hofteportræt er det næsten en forpligtigelse for mig at skrive lidt om disse mark-stykker.

Det er nok den mest komplicerede møntgruppe inden for Christian III, da der findes et utal af varianter. Det giver imidlertid ikke rigtig mening for samlere at opstille et egentligt katalog over alle varianterne, da disse Mark-stykker meget ofte er i så dårlig kvalitet, at det vil være umuligt at henføre hovedparten af mønterne til den rette variant-type uden en decideret stempelundersøgelse af de enkelte mønter. Desuden vil jeg på ingen måde give indtryk af, at jeg har set tilstrækkelig meget materiale til at være i stand til at opstille et fuldstændigt variant-katalog.

Jeg vil derfor begrænse mig til et katalog-afsnit, hvor det som regel vil være muligt at indplacere en given mønt. Dette katalog-afsnit vil trods begrænsningen være en ret betydelig forøgelse af oversigten hos Knudsen og Nielsen eller hovedopdelingen i Schou, og for de enkelte møntmestre vil jeg ud over det egentlige variant-katalog anføre nogle markante variationer i møntbilledet, som kan ses på mønter i god kvalitet. Variationerne vil blive anført under den type, hvor jeg har observeret den pågældende variation. Dette udelukker ikke, at en tilsvarende variation kan findes inden for en anden type. Hvordan disse variationer

Af Anders Harck

1. Fotomanipulation fra N.J. Jensen og M. Skjoldager med '1 HARCK DANSCKE'.

så kobler til andre variationer og årstal vil jeg altså afholde mig fra at give fyldestgørende udtalelse om. Variationerne vil således ikke blive formelt katalogiseret. Det er naturligvis også muligt, at der findes for mig ukendte variant-typer, som så naturligvis falder uden for det beskrevne.

Karakterer i inddelingsgrundlaget

I katalogdelen vil opdelingen i typer basere sig på nogle kendetegn, som normalt vil være identificerbare på mønter i almindelig kvalitet. Det drejer sig om følgende karakterer:

Møntmestermærket. Der indgår fem møntmestre i de her behandlede Mark-stykker: **1)** Nicolaus Schwabe med et kløverblad. **2)** Hans Flemming med korslagte ildragere, hvor en rose ligger over krydsningen. **3)** Casper Flemming med en rose. **4)** Johan Post med korslagte køller (optræder på nogle mønter nærmest som et 'X'). **5)** Albert Dionis med en smeltedigel (også kaldet lykkepotte). Møntmestermærket er for samtlige behandlede mønter placeret øverst på bagsiden.

Forsiden (den vanskeligste): Portrætudformning. Dette er relevant for gruppen fra årene 1612 til 1618 og igen for gruppen fra årene 1627 til 1629. Jeg begrænser mig for **Schwabe** til et spørgsmål om potrættets størrelse. Dette er meget markant og bør ikke volde vanskeligheder ved en bestemmelse.

For **Post** begrænser jeg mig også til to typer, selvom dette er meget restriktivt. De to typer er karakteriseret ved om kongens hoved er tilbagelænet eller lige opret. Dette karaktertræk adskiller efter min mening to portrættypen, som på mange måder er forskellige, men der er dog et eksempel i min bevidsthed,

2. Tabel over mønternes lovgrundlag gældende fra 1602 til 1610 (Wilcke).

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørgensens Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 f colnsk brutto	Finhed		Stkr. paa 1 f colnsk fin	Den fine f colnsk udbragt til	Bruttovægt gr.	Finvægt gr.
				Karat	Tusinde-dele				
Guld	Portugaløser = 17 Dlr.	12,13	69/4	231/2	979,17	680/17	117 Dlr. 6 β 520/47 Pfl.	34,645	33,023
	Ungersk Gylden = 1 1/2 —	30	67	231/3	972,22	680/35	111 — 32 - 610/35 —	5,90	3,803
	8 Dlr. Klipping	17	131/4	221/2	937,50	147/15	113 — 2 - 241/5 —	17,449	16,546
	6 — —	18	173/4	221/6	923,61	190/133	115 — 10 - 210/133 —	13,125	12,160
4 — —	19	24	20	833,33	281/5	115 — 6 - 71/5 —	9,144	8,119	
Sølv	grov Mark = 16 1/2 β	135—5, 206	25	Lod 91/2	553,75	421/19	101/2 — 0 - 100/19 —	3,334	0,554
	fin — — —	{ 129, 131, 137 } { 138, 206 }	38	142/3	888,00	421/4	101/2 — 6 - 21/4 —	6,134	5,470
	fin 8 β	{ 130, 139 } { 141, 207 }	80	142/5	888,00	90	101/2 — 13 - 6 —	2,923	2,408
	grov 4 -	{ 201, 202 } { 208, 210 }	80	71/4	453,12	1763/29	101/2 — 6 - 77/29 —	2,923	1,324
	fin 4 -	132, 140	160	142/5	888,00	180	101/2 — 13 - 6 —	1,402	1,209
	2 -	197—9, 203	112	49/4	296,87	3773/19	11 — 14 - 39/19 —	2,958	0,619
	1 -	{ 194—5, 200 } { 209, 211, 215 }	146	231/4	171,87	8493/11	121/2 — 12 - 29/11 —	1,002	0,573
	1/2 β (Sørling)	230	2	129,00	1840	13	13 — 31 - 0 —	1,017	0,127
	Heid	{ 167, 184—5 } { 187—9 }	328	11/2	93,75	34982/5	171/2 — 51/2 - 11/2 —	0,713	0,067
	Kobber	Blaffert	164—6	200	0	0	1/2 — 0 - 2 —	1,100	

som kan være lidt vanskelig. Jeg har medtaget en tegning af dette eksempel under type 7.6 nedenfor.

Endelig er der også to portrættypen for **Dionis**, men disse er så forskellige, at der ikke bør opstå problemer.

Bagsiden: **1)** Skjoldets udformning samt dettes dekoration. **2)** Korsarmenes antal og udformningen af enderne på disse, samt forholdet om hvorvidt disse korsarme bryder teksten i omskriften og ordet 'DANSKE'. **3)** Løver eller lebarder i skjoldet. Lebarder har hovedet drejet, så dyret ser ud mod beskueren, medens løvens hoved ses i profil. **4)** Opdelingen af ordet DANSKE.

I nedenstående beskrivelse har jeg for nogle varianter anført, at Schou numre er usikre. Dette indebærer flere forhold: **1)** Nogle staniolaftryk har jeg ikke set. **2)** Nogle staniolaftryk er utydelige. **3)** Nogle Schou numre har flere forskellige varianter, idet mange stempler kan være indeholdt i et Schou nummer.

Lidt om det historiske

I perioden fra 1606 til 1610 er forordningen fra 8 september 1602 om mønternes vægt og lødighed gældende (Figur 2). Det fremgår, at der er hjemmel for to forskellige typer Mark: Grov mark med et sølvindhold på 5,554g sølv og en Fin mark med et sølvindhold på 5,470g sølv.

Betegnelsen grov og fin hentyder til, at den fine mark var lavet af finere sølv (højere lødighed), men faktum er, at den Grove mark indeholder mest sølv – og derfor faktisk var en finere mark. Forskellen i sølvindholdet har naturligt medført, at der stort set kun er udmøntet Fin mark i denne periode.

3. Tabel over mønternes lovgrundlag gældende fra 1610 til 1618 (Wilcke).

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørgensens Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 f c. brutto	Finhed		Stkr. paa 1 f c. fin	Den fine c. f udbragt til	Bruttovægt gr.	Finvægt gr.
				Karat og Lod	Tusinde-dele				
Guld	Dansk Guld-ridder (Rosenobel) = 4 Daler	14—16	26	20	833,33	311/5	1241/5 Dlr.	8,994	7,485
Sølv	grov Mark	134—5	27	91/2	593,75	459/19	117/10 —	8,761	5,113
—	— 4 β	202, 213	104	7	437,50	2375/7	11 Dlr. 1) 706/7 β	2,249	0,984

Ved forordning af 3 april 1610 (Figur 3) nedsættes sølvindholdet i den Grove mark til 5,143 g sølv. Dette medfører, at det bliver attraktivt at slå den Grove mark, og fra 1612 til 1618 er der udmøntet meget store mængder af denne mønt. Efter 1618 er denne mønt erklæret underlødigt, hvorfor den ikke kunne holde værdien, og den udmøntes ikke i København efter dette år. Under Kejserkrigen (Trediveårskrigen) genoptages udmøntning af denne Grove mark imidlertid i Glückstadt i årene 1627 til 1629 med Albert Dionis som møntmester. Mønten var ikke blevet kendt underlødigt i hertugdømmerne.

Katalogdel

I gennemgangen af mønterne vil jeg for perioden 1612 til 1618 bryde princippet fra H. Hede – og følgelig også Sieg – om rækkefølgen H. Flemming, C. Flemming, N. Schwabe sluttende med J. Post. Dette begrundes jeg med, at H. Flemming, C. Flemming og J. Post er møntmestre, som blot følger efter hinanden på samme møntværksted. Det er således naturligt at behandle disse tre møntmestre lige efter hinanden og udskyde N. Schwabe, som administrerer et andet møntværksted, til efterfølgende behandling.

Som nævnt i indledningen vil der ikke være tale om en fuldstændig katalogisering af de mange varianter inden for Christian III's Mark-stykker med portræt. Oversigten er begrænset til et niveau, hvor de fleste mønter i gennemsnitlig kvalitet vil kunne bestemmes. Som det også er nævnt i indledningen har jeg ikke set tilstrækkelig meget materiale til en fuldstændig opdeling, og jeg kan heller ikke udtale mig præcist om sjældenhed. Jeg har dog et indtryk af, at nogle typer er sjældne, og dette har jeg forsøgsvis anført med tre grader af sjældenhed. Graden 'Sjælden' betyder, at jeg forventer at se mønten med jævne men sparsomme mellemrum. Graden 'Meget sjælden' betyder, at jeg sådan set ikke forventer, at denne type dukker op, men jeg ved, at der findes enkelte privatejede eksemplarer. Graden 'Uhyre sjælden' betyder, at jeg aldrig har set offentlige salg af den pågældende type.

Perioden 1606 til 1609

Som nævnt er det i denne periode hovedsagelig den Fine mark, der udmøntes. Fra N. Schwabe kendes slet ikke Grov mark. Hans Flemming begynder sin udmøntning i 1607, hvor han starter et møntværksted i Helsingør efter at være indvandret fra Holland. Her i Helsingør begynder

udmøntningen af de for Christian III så karakteristiske mønter med et hofteportræt. N. Schwabe har udmøntet en enkelt Ungersk Gylden (Hede 15 - Sieg 138) med et hofteportræt i 1604, men ellers er denne portrættype meget sjælden i dansk mønsthistorie (se Harck 2000).

1. N. Schwabes fine mark fra 1606 til 1607. København

Egentlig burde N. Schwabes Mark ikke medtages, da den ikke har det karakteristiske hofteportræt, men for fuldstændighedens skyld er N. Schwabes mønter med svævende krone medtaget. Der er ikke noget nyt at bemærke i katalogopstillingen for disse mønter.

1.1 Hede 92A - Sieg 65.1

Portrættet til randen for neden.
1606 - Schou 1

1.2 Hede 92B - Sieg 65.2

Portrættet inden for omskriften.
1607 - Schou 4-6

2. H. Flemmings Fine mark fra 1607 til 1609. Helsingør

I lighed med Sieg er de sjældne typer med forsiringer ved skjoldet angivet først, da disse typer kun findes fra 1607 og derfor må antages at være en slags prøvemønter.

Yderligere har jeg placeret Schou-numrene 17-18 fra 1607 som de første. Dette skyldes, at forsiden perlering standser ved kongens højre arm. Mig bekendt fortsætter perleringen videre under kongen på de øvrige typer under dette hovednummer, og en fortolkning kan være, at der for 1607 Schou 17-18 også er tale om prøvestempler for forsiden.

Det er nyt i en katalogisering at skelne mellem nedenstående to par af typer 2.1/2.2 og 2.3/2.4. Disse varianter medtages, da de forskellige linielængder giver mønterne et noget forskelligt udtryk.

2.1 Hede 95B - Sieg 66.1

På forsiden standser perleringen ved kongens højre arm.
Forsiringer ved skjoldet på bagsiden og 'I MARC DA NSCK'.
Lebarder i skjoldet.

1607 - Schou 17-18 (Uhyre sjælden)

2.2 Hede 95B - Sieg 66.1

Forsiringer ved skjoldet på bagsiden og 'I MARCK DANSK'.
Lebarder i skjoldet.

1607 - Schou 15-16 (Uhyre sjælden)

2.3 Hede 95A - Sieg 66.2

Grene ved skjoldet på bagsiden og 'I MARC DA NSKE'.
Løver i skjoldet.

1607 - Schou 7 (Meget sjælden)

2.4 Hede 95A - Sieg 66.2

Grene ved skjoldet på bagsiden og 'I MARCK DANSK'.
Løver i skjoldet.

1607 - Schou 8-14

1608 - Schou 10-30

1609 - Schou 9-15

3. H. Flemmings grove mark fra 1607 til 1609. Helsingør

Her angives den meget sjældne Grove mark fra H. Flemming. Det ses, at portrættet på forsiden er helt af samme type som på den Fine mark fra H. Flemming. Bagsiden adskiller

sig ved, at skjoldet er placeret på et langt halvkors, som bryder omskriften. Her holder jeg mig til den normale opfattelse i litteraturen, hvor beskrivelsen angiver et halvkors. Når man betragter mønten er der imidlertid efter min mening tale om et kors uden øvre korsarm, idet man under skjoldet ser nogle takker, som dårligt kan være andet end den trefligede ende af en nedadrettet korsarm. I min beskrivelse vil jeg derfor anføre 'kors uden øvre korsarm'. Denne mønttype har altid været katalogiseret for sig selv.

3 Hede 98 - Sieg 67

Grov mark med skjoldet på et kors uden øvre korsarm.

1607 - Schou 19 (Uhyre sjælden)

1609 - Schou 16-17 (Meget sjælden)

Perioden 1612 til 1618

Denne periode er den Grove marks glansperiode. Der slås ikke større møntnominaler (bortset fra nogle rosenobler 1612-1613 til afvikling af Kalmarkrigen), og marken har fungeret som hovedmønt. Marken slås i meget stor mængde, hvilket i dag ses på et meget stort udbud af disse mønter, og der er en meget stor variation i stemplerne. Mønterne er også meget slidt, hvilket indikerer, at der virkelig er tale om en brugsmønt.

Kongen har ganske givet været tilfreds med det store omløb af denne Grove mark, da den som allerede nævnt ikke var en fuldlødeig mønt (se Wilcke). Kongen har derved opnået en ikke ubetydelig fortjeneste på at lade disse markstykker agere hovedmønt.

4. Hans Flemmings Grove mark fra 1612 til 1614

Hans Flemming har nu flyttet sit møntværksted til en lokation uden for Østerport, så der er altså ikke længere tale om mønter fra Helsingør. Der er nu to møntsteder i København. H. Flemming driver møntstedet frem til sin død, som antagelig er tidligt i 1614.

4.1 Hede 99A - Sieg 68.1

Grov mark hvor bagsidens skjold er opad-buet foroven, og halvkorsets ender er lige afskårne.

1612 - Schou 6-21

1613 - Schou 10-16 (Schou numre er usikre)

Yderligere variant under 4.1

På markerne fra hele perioden 1612 til 1618 og fra alle møntmestre er 'I' fra 'I MARCK DANISKE' foroven sammensmeltet med perleringen. Under denne type 4.1 ses det imidlertid en sjælden gang, at dette 'I' er helt fri af perleringen. Jeg har observeret dette fra både 1612 og 1613.

Da jeg kun har set denne variation for mønter af type 4.1, har jeg behandlet variationen her, men jeg anser det ikke for usandsynligt, at en lignende variation kan findes inden for andre typer. Yderligere ses det at perleringen på bagsiden fortsætter under halvkorsets arme. Denne variation kan muligvis også findes inden for andre typer. Jeg har af denne grund ikke givet variationerne katalogmæssig status. Varianten er antagelig Sjælden.

4.2 Hede 99A - Sieg 68.1

Grov mark hvor bagsidens skjold er nedadbuget foroven, og halvkorsets ender er lige afskårne.

1613 - Schou 4-9 (Schou numre er usikre)

1614 - Schou 2-7

4.3 Hede 99A - Sieg 68.1

Grov mark hvor bagsidens skjold er nedadbuget foroven, og halvkorsets ender er kløftede.

1613 - Schou 17 (Sjælden)

1614 - Schou 1 (Sjælden)

5. Casper Flemmings Grove mark 1614.

Efter Hans Flemmings død overtager sønnen Casper Flemming møntvirksomheden i en kort periode. I møntmestermærket bortkaster han de korslagte ildragere, så kun rosen er tilbage. Da møntværkstedet blot fortsætter sine aktiviteter, antager jeg, at det er muligt at finde forsidestempler fra 1614, som er brugt med både Hans' og Caspers møntmestermærke. Jeg har ikke foretaget stempelundersøgelser til undersøgelse af dette.

5 Hede 99B - Sieg 68.2

Grov mark som kun adskiller sig fra 4.2 ved Casper Flemmings møntmestermærke.

1614 - Schou 8-16

6. Johan Posts Grove mark fra 1614

Casper Flemming overdrager meget hurtigt møntværkstedet til guldsmed Johan Post. Ifølge regnskaberne har Johan Post begyndt sit virke på mønten 16. maj 1615, selvom Casper Flemming allerede slutter sit virke 7. april 1615. Der er således et øjensynligt hul i møntproduktionen i de mellemliggende dage. Dette hul kan være reelt eller blot et papirmæssigt hul, som er opstået på grund af administrative forhold.

Vi kan imidlertid se på mønterne, at overdragelsen ikke er forløbet helt så skarpt, som regnskabstallene udtrykker. For det første findes ingen mark 1615 med Casper Flemmings mærke, hvilket burde indikere, at der ikke er udmøntet mark i de første tre måneder af året. På den anden side findes der mark med Johan Posts mærke med årstallet 1614.

Disse fakta tyder på, at man på mønten har brugt forsidestempler med årstallet 1614 langt ind i 1615, og dette kan meget vel være begrundet i overdragelsesprocessen, idet der måske ikke har været tidsmæssigt overskud til at fremstille nye stempler. Dette understøttes af, at forsidestemplerne på Johan Posts mark fra 1614, som ifølge regnskaberne må være slået efter d. 16 maj 1615, kobler til mønter med Casper Flemmings mærke (se Harck 2003).

Med baggrund i følgende to begrundelser: **1)** at forsiden, som altså stammer fra Casper Flemmings tid, er væsentlig anderledes end den efterfølgende mangfoldighed af portrætter på 1615-mønter, og **2)** 1614-møntens interessante historie, har jeg i denne artikel valgt at ophøje Johan Posts Grove mark 1614 til en hovedtype. Dette er selvfølgelig diskutabelt, og i en større katalogmæssig sammenhæng ville det nok være på sin plads at lade denne type indgå som en variant (7.0) under hovedtype 7.

6

6 Hede 99D - Sieg 68.5

Grov mark med Casper Flemming forside. En meget klar – men til tider ikke observerbar – forskel fra Posts portrætter er, at kraven på denne mønt fremstår som noget krusværk. På bagsiden er et forsiret ovalt skjold lagt over et firearmet kors, hvor korsarmene bryder både omskriften og ordet 'DA NSK'. Enderne på korsarmene er kløftede på en måde, der ligner brækket træ.

1614 - Schou 20-21 (Sjælden)

7. Johan Posts Grove mark fra 1615 til 1618

I denne periode varierer portrættet på forsiden overordentlig meget. En markant forskel fra Casper Flemmings portræt er som ovenfor nævnt, at kraven på Casper (og Hans) Flemmings mønter blot er noget krusværk, medens mønter fra 1615 og frem altid er meget systematisk i sine foldninger. Desuden er der i portrætterne fra 1615 en meget krummet linie fra kronens spids i venstre side og ned langs kongens højre arm. Kongens hoved er altså meget tilbagebøjet. Portrættet på 1614-mønterne (og igen på mønterne fra 1616-18) er mere opret.

7.1 Hede 99D - Sieg 68.5 – Knudsen og Nielsen 99DA

Grov mark hvor kongens hoved er meget tilbagebøjet. På bagsiden er et forsiret ovalt skjold lagt over et firearmet kors, hvor korsarmene bryder både omskriften og ordet 'DA NSK' (Denne

7.1

7.2

7.3

7.3-var

variant i forhold til følgende 7.2 med DAN SKE tages med for at skabe en overensstemmelse med opdelingskriteriet i type 2 ovenfor). Enderne på korsarmene er kløftede.

1615 - Schou 35, 38-42

7.2 Hede 99D - Sieg 68.5 - Knudsen og Nielsen 99DA

Grov mark hvor kongens hoved er meget tilbagebøjet. På bagsiden er et forsiret ovalt skjold lagt over et firearmet kors, hvor korsarmene bryder både omskriften og ordet 'DAN SKE'. Enderne på korsarmene er bredt kløftede og der er ligesom et øje inderst i midterkløften.

1615 - Schou 36-37

7.3 Hede 99D - Sieg 68.5 - Knudsen og Nielsen 99 DD

Grov mark hvor kongens hoved er meget tilbagebøjet. På bagsiden er et forsiret ovalt skjold lagt over et halvkors, hvor korsarmene bryder omskriften. Enderne på korsarmene er bredt kløftede, og der er ligesom et øje inderst i midterkløften.

1615 - Schou 32-34

Yderligere variant under 7.3

På bagsiden kan der være tale om, at skjoldet ligger på et kors uden øvre korsarm. På figuren ses – til forskel fra situationen ved den ordinære type 7.3 – en ubetydelig del af de yderste tænder fra den kløftede nedre korsarm.

Desuden observerer man også her den under 4.1 nævnte variation, hvor perleringen fortsætter under de to vandrette kors-

arme. På figuren til type 7.2 er vist en mønt, hvor perleringen fortsætter under korsarmene. Det vil ikke overraske mig, hvis der findes mønter af type 7.2, hvor denne fortsættelse ikke forekommer (jfr. figuren til type 6 og type 7.1).

7.4 Hede 99D - Sieg 68.4 - Knudsen og Nielsen 99DB

Grov mark hvor kongens hoved er meget tilbagebøjet. På bagsiden er et mere kantet skjold, der øverst er lukket med noget, der minder om en prop. Hver side af skjoldet er forsynet med to fortykkede partier. Skjoldet er lagt over et halvkors, hvor korsarmene ikke bryder omskriften. Enderne på korsarmene er bredt kløftede.

1615 - Schou 14-18,22-30 (Schou numre er usikre)

Typen kan måske i nogle tilfælde være vanskelig at skelne fra nedenstående type 7.6, da karaktererne på bagsiden er de samme.

7.5 Hede 99D - Sieg 68.4 - Knudsen og Nielsen 99DC

Grov mark hvor kongens hoved er meget tilbagebøjet. På bagsiden er et mere kantet skjold, der øverst er lukket med noget, der minder om en prop. Hver side af skjoldet er forsynet med to fortykkede partier. Skjoldet er lagt over et halvkors, hvor korsarmene bryder omskriften. Enderne på korsarmene er bredt kløftede.

1615 - Schou 31 (Meget sjælden)

7.6 Hede 99D - Sieg 68.4 - Knudsen og Nielsen 99DB

Grov mark hvor kongens portræt er opret i stil med situationen på Hans og Casper Flemmings mønter. På bagsiden er et mere kantet skjold, der øverst er lukket med noget, der minder om en prop. Hver side af skjoldet er forsynet med to fortykkede partier. Skjoldet er lagt over et halvkors, hvor korsarmene ikke bryder omskriften. Enderne på korsarmene er bredt kløftede.

1615 - Schou 19-21 (Schou numre er usikre) (Sjælden)

1616 - Schou 2-8

1617 - Schou 5-21

1618 - Schou 84-88

Typen kan måske i nogle tilfælde være vanskelig at skelne fra ovenstående type 7.4, da bagsiden har de samme karakterer. Problemet er der kun for året 1615, hvorfor en tegning er medtaget. (Figur 7.6a).

Yderligere varianter inden for Type 7

Jeg har i katalogiseringen lavet en portræt-opdeling baseret på hældningen af kongens hoved. Denne karakter ser for mig ud til at følge et mønster som angivet under type-opdelingen. Der er imidlertid en enorm variation i portrættet. Denne variation vil jeg blot illustrere med en række eksempler på forsidestempler, og jeg vil forvente, at mange af disse variationer kan findes inden for et antal af de givne typer.

For det første er der fra 1615 et spørgsmål om, hvorvidt kronen kun har tre blade, eller om der er spidser mellem disse blade. Desuden kan spidserne være af meget forskellig størrelse.

Dernæst er der udformningen af kraven, som kan være en firkantet klods med huller, en overlappende bølgelinie eller en fri bølgelinie.

Videre er der udformningen af rustningspladen under kongens arm. Denne kan være et cirkelstykke, en tilspidsset plade eller et cirkelstykke omkransende noget dekoration.

Nederst begynder hofteringene i rustningen. Disse kan være vandret gennemgående, den øverste kan være en perlerække eller ringene kan skråne nedad fra hoften mod midten, så der dannes et meget åbent 'V'.

En meget markant variation er spørgsmålet om, hvorvidt perleringen fortsætter under kongens portræt.

Endelig kan rustningen være forsynet med to fine rosetter som dekoration på mavestykket, to mere på sidestykket og en enkelt roset på den tilspidsede plade under armen. Det er sjældent, at denne variant kan erkendes fuldt ud.

Hvis alle kombinationer af disse ikke katalogiserede variationer er realiseret vil det give 324 varianter, og skal dette yderligere kombineres med de to katalogiserede portrættyper og de katalogiserede bagsider bliver det til flere tusinde varianter. Det giver selvsagt ikke mening at lave en katalogisering med så mange varianter, og da jeg kun har set en brøkdæl af det eksisterende materiale er jeg ikke i stand til at afgøre, hvor mange af disse teoretiske varianter, der rent faktisk er realiseret på mønter.

Mange af variationerne vil være vanskelige at erkende på slidte eksemplarer, og jeg har som nævnt slet ikke overblik over, hvordan de vil fordele sig på de anførte typer. Typerne er hovedsagelig opstillet ud fra bagsiden. Jeg vil med disse ord lade det være op til samlere at udfinde, hvilke typer man personligt finder interessante og smukke. De i figurerne viste variationer er tænkt som en inspiration til, hvilke karakterer man kan være opmærksom på.

8. Nicolaus Schwabes Grove mark fra 1614 til 1618

Fra det gamle Københavnske møntsted under N. Schwabe kommer der først Grov mark fra 1614. Som nævnt har N. Schwabe i 1604 slået en ungarsk gylden med hofteportræt, men det er først med den Grove mark, at dette portræt bliver almindeligt fra Schwabes møntsted. Portrættet er til en begyndelse en tro kopi af portrættet på Hans Flemmings mønter. Hovedets stilling er af den oprette type, og kraven er noget krusværk.

I 1616 ændres portrættet imidlertid meget markant til en lidt større type, hvor kraven bliver en klar bølgelinie. Det lidt større portræt kendes ved, at perleringen fra møntens højre side peger mod kongens næse, og kongen ser dermed mod 'C' i omskriften. På det mindre og tidligere portræt ser kongen ind i møntens højre felt under perleringen.

8.1 Hede 99C - Sieg 68.3

På forsiden lille portrættype. På bagsiden et skjold, som er nedadbøjet foroven. Skjoldet ligger på et halvkors med lige afskårne ender, som deler omskriften.

1614 - Schou 17-19 (Sjældent)

1615 - Schou 1-4 (Sjældent)

8.2 Hede 99C - Sieg 68.3

På forsiden lille portrættype. På bagsiden et skjold, som er nedadbøjet foroven. Skjoldet ligger på et halvkors med kløftede ender, som deler omskriften.

1615 - Schou 5-13

8.3 Hede 99C - Sieg 68.3

På forsiden stor portrættype. På bagsiden et skjold, som er nedadbøjet foroven. Skjoldet ligger på et halvkors med smalt kløftede ender, som deler omskriften.

1616 - Schou 1

1617 - Schou numre usikre

8.4 Hede 99C - Sieg 68.3

På forsiden stor portrættype. På bagsiden et skjold, som har opadbuede forsiringer foroven. Skjoldet ligger på et halvkors med smalt kløftede ender, som deler omskriften.

1617 - Schou 3 (nummeret er usikkert) (Meget sjælden)

8.5 Hede 99C - Sieg 68.3

På forsiden stor portrættype. På bagsiden et skjold, som har opadbuede forsiringer foroven. Skjoldet ligger på et halvkors med bredt kløftede ender, som til dels deler omskriften.

1617 - Schou numre usikre

1618 - Schou 82-83

Yderligere varianter inden for type 8.

Igen har jeg begrænset portrætopdelingen til de to typer, som jeg mener altid kan erkendes på mønter. En enkelt og meget smuk variant, som jeg i sin fulde skønhed kun har set på et enkelt eksemplar skal imidlertid nævnes her under yderligere varianter.

På rustningens mavestykke (fig 8-var) ses nogle elegante

forsiringer. Der er formodentlig blot tale om et enkelt stempel, men det kan så være brugt med forskellige bagsider, og det kan forventes at finde denne variation for flere af de angivne typer. Det er sjældent, at denne variant kan erkendes fuldt ud.

9. Albert Dionis' Grove mark fra 1627 til 1629

Under Kejserkrigen har Christian III hårdt brug for penge, og han undlader ikke at udnytte sine rettigheder som møntherre til en ekstra fortjeneste. Som nævnt er den Grove mark blevet kendt underlødigt i København. Tilsvarende er en 3 Skilling Lybsk (= 6 Skilling Dansk) blevet kendt underlødigt i hertugdømmerne.

I mangel på bedre fantasi lader man nu de to mønter bytte plads, så der fra 1627 udmøntes Grov mark i Glückstadt, og fra 1627 bliver der udmøntet 6 Skilling Dansk i København. Mønterne udmøntes i henhold til de gammelkendte udmøntningsformer, således at der er fortjeneste ved udmøntningen. Den Grove mark falder naturligt inden for rammerne af nærværende skrift.

Omkring disse mønter er det meget mærkeligt, at der mig bekendt ikke findes stempelkoblinger mellem type 9.1 og type 9.2. Begge typer forekommer i 1628, og der er markant forskel på både for- og bag-side. Umiddelbart kan observationen tolkes som om der har været to parallelle produktionslinier, hvor stemplerne jo altså ikke er blevet blandet.

Tidsmæssigt kan de næppe være adskilt, da type 9.3, som er fra 1629, i udførelsen af både for- og bag-side ligger meget tæt op ad type 9.1, som jo allerede kendes fra 1627. Denne overordnede type (9.1 slået sammen med 9.3) er således produceret hen over hele perioden.

9.1

9.1 Hede 173 - Sieg 176 - Knudsen og Nielsen 173A

Grov mark med lille portrættype på forsiden. På bagsiden et Skjold på et halvkors, der ikke deler omskriften. Smeltediglen (møntmestermærket) ret lav og kompakt.

1627 - Schou 26-27 (Der findes en stavfejlvariant med årstallet 1617)

1628 - Schou 37-40

9.2 Hede 173 - Sieg 176 - Knudsen og Nielsen 173B

Grov mark med stor portrættype på forsiden. På bagsiden et Skjold på et halvkors, der deler omskriften. Smeltediglen (møntmestermærket) høj med afrundet hank.

1628 - Schou 31-36

9.3 Hede 173 - Sieg 176 - Knudsen og Nielsen 173A

Typen er som type 9.1, men på bagsiden er de fire fortykkelser på skjoldet meget store, så der nærmest er tale om 'vinger'.

1629 - Schou 31-32 (Sjælden)

Med denne gennemgang af en af Christian III's mest markante og overordnet set meget almindelige mønttype håber jeg at have givet et overblik, som kan anvendes af samlere. Desuden håber jeg, at der i materialet vil være inspiration for nørder med et samler-gen, idet mønterne ofte er i et begrænset prisniveau, hvor det er muligt for de fleste at erhverve en interessant samling af disse mønter. Undersøgelsen er absolut ikke fyldestgørende, da jeg på ingen måde har haft intentioner om en fuldstændig stempel- og koblings-oversigt. Det er således muligt for den interesserede samler at finde sjove varianter som måske falder helt uden for min beskrivelse. Det vil naturligvis have min interesse at blive gjort opmærksom på sådanne iagttagelser.

Litteratur

Harck, A. (2000): Christian d. 4's portræt som grundlag for en datering af hans portrætmønter uden årstal. Numismatisk Rapport 64.

Harck, A. (2003): Nyopdaget variant af Christian IV 1-skillings 1614. Numismatisk Rapport 78.

Hede, H. (1964): Danmarks og Norges mønter. Dansk Numismatisk Forening.

Jensen, N. J. og Skjoldager, M.: Hjemmesiden danskmoent.dk

Knudsen, K. og Nielsen, P.: Møntvarianter og fejlprägninger fra Christian III.

Kastrup (1982)

Schou, H. H.: Beskrivelse af Danmarks og Norges Mønter 1448-1923. København 1926

Sieg: Sieg's møntkatalog 2018.

Wilcke, J. (1919): Christian IV's møntpolitik. Numismatisk Forenings Forlag.